

(əvvəli ötən sayımızda)

...Bibliyada peyğəmbər Ezekil Mesexi və Tubalı Qoqla, yəni saklarla əlaqələndirir və QoquGöq/Göy xaqanı Mesex və Tubal xalqlarının böyük knyazı adlandırır. Mesexin və Tubalın kiçik çayarası əraziyə qaranlıqlar ölkəsindən, yəni Şimaldan gəldikləri fikri irəli sürülür

Bir çox müəlliflər Mesex və ya Mesek tayfasının Moskva şəhərinin də əsasını qoyduqları haqqında fikir yürüdürlər.

Kiçik Asiya yaylasının şərqində və şimal şərq hissəsində Turanlılar məskunlaşmışdılar. Klassik müəlliflər onların qalıqlarını Moşe (Meşex) və Tubal (Tebel) adlandırdılar. Assuriya mixi yazı lövhələrində onların adları Muskai və Tuplai şəklində və paytaxtları Mazakanın adı e.q. XII-VII yüzilliklər arasında Xappadokiya düzənliyinin sakinləri kimi hər zaman yanaşı qeyd olunur. Mixi yazılarda Mesexlərin krallarının adları Turan mənşəlidir. İosif Flavinin yazdığına görə onları sonradan xappadokiyalılar bu regiondan şimala, Gürcüstan tərəfə qovmuş və ordan da onlar Qara dənizin şimal sahillərinə və Rusiyanın cənub ərazilərinə yayılmışlar. Moskavi və ya Moskova şəhərinin adı onlardan qalan yer adıdır. Qədim müəlliflər onları Turanlı iskitlər adlandırırlar. Maks Müller qədim Gürcüstanın və digər Qafqaz xalqlarının dialektlərini Turan dil ailəsinin görkəmli, ancaq pozulmuş ləhcələri hesab edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, Yafəsdən törəyən irq Turanlılardan ibarət olmuşdur. (Smith Philip. 1888, Səh. 420)

Alman tarixçisi keşiş V.Krüqer Mesexi turanlı tayfalar olan Massaget, tatar, alanlarla eyniləşdirir. Müəlliflərin böyük əksəriyyəti Mesexlərin vətəninin Kiçik Asiyada indiki Türkiyədə olduğuna həmfikiridirlər. Tarixçi və arxeoloq Morris Jastrov Mesexlərin Xorsabad mətnlərində və Sarqonun annallarında adları Muşki kimi qeyd olunan xalqla eyni olduqlarını qeyd edir. (W Krücker. 1837, Səh. 35)

“Kartlis Tsoxreba” adlı gürcü səlnaməsində yazıldığına görə ilk gürcü kralı Parnavaz mesexlərin “mamasaqeli” tayfasına mənsubdur. Arrian Parnavazın sak mənşəli olduğunu yazır.

Mamasakillər Gürcüstanda hakimiyyətə olan turanlı hökmran sülalə olub etnik mənşə baxımından Ön Asiyanın qədim Meseq/Mesex turanlı boyuna mənsub idilər. Metsxeti yer adı da Mesexlərin məskunlaşdığı ərazi olaraq onların adından yaranmışdır.

Fikrimizə görə Mesex adı Me-Saq adının sami-ibranı dilinə uyğunlaşmış ifadə formasıdır. Sözü önündəki Me-sumer dilində yer və mənsubiyyət bildirir və Meseqin mənası Saqlara mənsub olan deməkdir. Gürcüstanın qədim əhalisi olan Mesxeti türkləri turanlı mesexlərin bir başa varisləridirlər. Mamasakillər də qədim dövrlərdən etibarən Gürcüstan adlanan ölkəni idarə

edən hakimiyyət sülaləsini təşkil etmişlər. Ma-masakillərin sözünün əvvəlindəki “Ma” ölkə anlamı daşıyır.

Görkəmli alman assuroloq tarixçisi Albrect Virth digər müəlliflərlə yanaşı Mesexləri və Tubalları Kiçik Asiyanın turan mənşəli xalqları adlandırır. O turanlıların dilində “Ma” sözünün ölkə anlamı daşdığını yazır. Ma-Qoq adının da Qoqun ölkəsi demək olduğunu yazır. (Wirth A. 1905, Səh. 20,54)

Gürcü dilində Mamasakillər sülalənin etimologiyasının başqa qane edici bir izahı mövcud deyil.

Ələsgər Siyablı

Gürcüstan tarixində yazıldığına görə Gürcü xalqı məhz Kartli-iberiya qohum tayfalarının birləşməsi nəticəsində gürcü xalqının rüşeymini təşkil etmiş və Şərqi Gürcüstanda ilk dövlətin əsasını qoymuşdur. Gürcüstanın digər bir tarixi ərazisini kolxların məskunlaşdıqları Kolxida təşkil edir.

Gürcü tarixçiləri e.q. XII əsrdə adı Urartu və Assur mətnlərində keçən Qulha bəylik dövlətini gürcü Kolx tayfalarının və Kolx dövlətinin özəyini təşkil etdikləri iddiasını irəli sürürlər.

Lakin həmin qədim mətnlərdə Qulha bəylik dövlətinin Araz çayı sahilində yerləşdiyi qeyd olunur və biz Qulhanın indiki Culfa şəhəri ərazisində yerləşdiyi fikrini irəli sürürük və Culfa adının Qulha adının fonetik şəklində olduğunu ehtimal edirik. Culfa ərazisindəki qədim Urartu qalasında Urartu kralları Menua və Arqistiye

təşkil edir—di. Bu ölkənin hakim tayfası isə Urum boyu idi ki, Urmiyə gölünün adı da bu boyun adından götürülmüşdür. Aznauri sözünü gürcüce “azoneli”—nəcəbətli və ermənicə “azniv”—görkəmli mənasında izah edirlər. Aznauri adının erməni və gürcü dilində etimologiyası gerçəkliyi əks etdirməyən uğursuz cəhdlərdir. Gürcüstanda bir çox yer adları və terminlərdə olduğu kimi Aznauri urartu dilində Az-nahueuri sözündən yaranmışdır və mənası “ağa, idarə edən, başçının yeri” deməkdir. (Arnaud Fournet. 2011, Səh. 13)

Brosse gürcü səlnamə mətnlərinin erməni dilinə tərcümələri zamanı özlərinin xeyrinə məndə mövcud olmayan çoxlu əlavələr etməklə erməniləşdirdiklərini yazır. Q.Melikişvilinin redaktorluğu və müəllifliyi ilə yazılmış “Gürcüstan tarixi” əsərində də, urartuluların Arale tanrı adının, Evri sözünün və qüdrətli,

Dünya tarixinin Turan dövrü

Bir çox tarixçilər Gürcü İberiya dövlətinin banisi Parnavazı (m.ö. 302-237) Ma-ke-doniyalı İsgəndərin dövründəki Sak hökmdarı Parazman ilə eyniləşdirirlər.

Roma tarixçi Arrian Flaviy Parazmanı sak və Xarəzmlərin hökmdarı adlandırır. Onun Makedoniyalı

İsgəndərə həsr olunmuş əsərində yazıldığına görə İsgəndər Əhəmənilərə qalib gəldikdən sonra Xarəzmlərin (o yanlışlıqla Sakları Xarəzm adlandırır) hökmdarı sak Parazman 1500 atlı ilə İsgəndərin hüzuruna gələrək onun ölkəsinin Kolxların və Amazonkaların Qara Dənizə qədər uzanan ərazidəki ölkələrin sərhədində yerləşdiyini demişdir. O İsgəndərə bu ölkələri özünə tabe etmək istədiyini təqdim edərək ona dağlardan keçmək üçün bələdçilər verə biləcəyini və onun ordusunu ərzaqla təmin edəcəyini bildirmişdi. Lakin İsgəndər sak hökmdarının bu təklifini ehtiramla rədd etmiş və Hindistanı işğal etməyin əsas məqsədi olduğunu bildirmişdir. İsgəndər Parazmanı Baktriyaya satrap təyin etdiyi friqiyalı dostu II Artabazla tanış etmiş və sonra geriye öz ölkəsinə göndərmişdir. (Arrian Flaviy. 1962. Qlava VII)

Bir çox yunan və Roma tarixçiləri sakların yaşadığı əraziləri Mərkəzi Asiyadakı Xarəzmlə eyniləşdirirlər. Əslində, Kolxların və Amazonların ölkələri ilə qonşu olan dövlət Azərbaycanda yerləşən sakların Sakaşen dövləti idi və Arrianın Parazman adlandırdığı sak hökmdarı da o zaman Azərbaycandakı sak dövlətinin hökmdarı olan Əfrasiyabın nəvəsi Urazxaqana uyğun gəlir.

məxsus mixi yazı kitabələrinin aşkar edilməsi də bunu sübut edir.

Əgər Qulha gürcü tarixçilərinin iddia etdikləri kimi onların dəniz sahilində yerləşən Kolxida ölkəsi olsaydı, Urartu kralı II Sardurun kitabəsində bu bəyliyin Qara dəniz sahilində yerləşdiyi mütləq qeyd olunardı. Lakin II Sardurun kitabəsi Culfada aşkar edilmişdir.

Qədim yunanların arqonavtlar haqqındakı əsərlərində Kolxida və onun mərkəzi şəhəri Qara dənizin sahilində Rion çayının dənizə töküldüyü ərazidə yerləşir.

Urartu ərazisi Culfadan şərqdə yerləşən Ələmdara qədərki ərazini əhatə edirdi və orda daurartuya aid mixi yazılı kitabələr aşkar edilmişdir. Culfanın yaxınlığında yerləşən Ordubad da Urartu qarnizonunun yerləşdiyi istehkamlardan biri idi. Ordubad adı urartu dilində “ırdı və bad” sözlərindən ibarətdir və mənası “ordu və ya qarnizon qalası və ya istehkamı” deməkdir.

Qədim gürcü və erməni ərazilərində hakimiyyətin elit təbəqəsini təşkil edən Aznaurlar Urartu dövründə Nairi ölkəsinin hakimiyyət təbəqəsini təşkil edirdilər. Urartu dövlətinin başlıca tərkib hissəsindən birini təşkil edən Nairi dövlətinin və ölkəsinin əsas mərkəzi hissəsini Aşağı Nairi adlanan Urmiyə gölü ətrafı

güclü anlamındakı Taru sözünün və “vermək” anlamında olan Ari sözünün gürcü dilinə urartu dilindən keçdiyi qeyd olunmuşdur. (İstoriye Kruzii, 1962, Səh. 15)

Bütün bu sözlərsə Subir, kassi və urartu mənşəli sözlərdir.

Eristav və aznaur adları gürcü dilinə urartu dilindən alınma sözdür. Eristav sözünün əsl Evri sözüdür və urartu dilində ağa-rəhbər deməkdir. Eristav sözünün gürcü dilində qarşılığı “mtavar” və aznaur sözünün qarşılığı “pitiax”dır. (İstoriye Kruzii, Tbilisi, 1962, Səh. 36)

Gürcüstanın qərbində e.q. II minilliyin sonu, I minilliyin əvvəllərində qafqaz dilli minqrel-çan tayfaları məskunlaşmışdı. Şərqdə isə saqartalar məskunlaşmışdılar. Gürcü dövlətinin banisi olan V əsrdə yaşamış İberiya çarivə Tiflis şəhərinin də əsasını qoyan gürcülərin I Vaxtanq Qorqosad adlandırdıqları V Mitridatın oğlu Qurd Aslan (440-502-ci illər) adının fars dilində “Qurd başlı” anlamı daşdığı iddia olunur.

VI əsr Bizans tarixçisi Mirineyli Aqafi “Tarix” əsərində yazdığına görə Samtredidə Telefis şəhərinin yaxınlığında Tsenis-Tsxali çayının sahilində hunların dövründən qalmış On Oqur qalası mövcud idi. (Aqafiy Mirineyskiy. 1953)

(ardı gələn sayımızda)